

CONTRIBUTION OF LEV SEMIONOVICH VYGOTSKY TO THE PROCESS OF CORRECTION AND DEVELOPMENT OF THE CHILDREN WITH INTELLECTUAL INCOMPETENCE

Zubritska A.A.

ВНЕСОК ЛЬВА СЕМЕНОВИЧА ВИГОТСЬКОГО У ПРОЦЕС КОРЕКЦІЇ І РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

ЗУБРИЦЬКА А.А.

Національний педагогічний
університет
ім. М.П. Драгоманова,
м. Київ,
Інститут корекційної
педагогіки та психології,
м. Київ

Лев Семенович Виготський (1896-1934) є яскравим прикладом вчителя з "великої літери", видатним психологом і педагогом початку ХХ століття. Немає жодної галузі психологічних знань, внесок в яку б не здійснив Л.С. Виготський: психологія мистецтва, загальна психологія, дитяча та педагогічна психологія, психологія дітей з порушеннями у розвитку, пато- та нейропсихологія тощо. Психолог, талановитий педагог, спостережливий дефектолог, знавець літератури, вдумливий теоретик, мислитель — ці слова стосуються людини, яка присвятила психології понад 10 років свого життя, що супроводжувалися смертельною хворобою та нерозумінням людей, які були поруч.

Саме завдяки його досягненням у царині дитячої психології, його педагогічному таланту сучасна педагогіка збагатилася, розкрила ще одну таїну людського пізнання. Виготський творив у часи революційних подій 1917 року, та й ідеї його були справді революційними. Всі його досягнення у сфері педагогіки ґрунтувалися передусім на дослідженнях дитячої психології. Цей вчений своєю працею вніс значні прогресивні ко-

рективи у здавалося непохитні психологічні та педагогічні істини. Кожна його ідея у педагогіці ґрунтувалася не на теоретичних засадах науковця, а на глибокому психологічному аналізі тих чи інших факторів людського розвитку та діяльності, тобто на експериментальному досвіді. Досягнення Л.С. Виготського та його послідовників мають величезне значення та залишаються основою наукового світогляду більшості професіоналів у цій сфері.

На сучасному етапі розвитку гігієнічної науки аналіз досвіду Л.С. Виготського у галузі корекції і розвитку дітей з інтелектуальною недостатністю є однією з найголовніших складових ефективного розвитку життєвонеобхідних навичок та умінь у дітей як першооснови формування необхідного високого рівня соціальної і професійної дієздатності та збереження здоров'я молоді. Протягом багаторічної роботи вчений сформулював ідеї, положення й поняття, які ще 60 років тому стали і залишаються донині актуальними й основоположними для сучасних

ВКЛАД ЛЬВА СЕМЕНОВИЧА ВИГОТСЬКОГО В ПРОЦЕС КОРРЕКЦІЇ І РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНОСТЮ

Зубрицька А.А.

Национальный педагогический университет

им. М.П. Драгоманова, г. Киев,

Институт коррекционной педагогики и логопедии, г. Киев

Анализ литературных данных позволяет показать актуальность идей и принципов, разработанных Л.С. Выготским для работы с умственно отсталыми детьми. Раскрыта важность научных достижений ученого как одного из главнейших средств коррекции психофизиологического развития учеников с интеллектуальным недоразвитием.

© Зубрицька А.А. СТАТТЯ, 2014.

75 ENVIRONMENT & HEALTH № 2 2014

досліджень у галузі загальної, вікової, педагогічної психології та гігієни, психології мистецтва, психології та її методології. Він є фундатором вітчизняної дефектології, зокрема, автором концепції розвитку розумово відсталої дитини, яка широко використовується і нині.

Виховання й навчання взагалі як соціологічна категорія мають розглядатися у трьох аспектах: як теорія, як відношення і як особливий вид діяльності. Генетично воно пов'язане з вихованням людини, що має місце за будь-яких суспільних умов.

З переходом суспільства від однієї історичної формації до іншої змінювалися конкретна мета, зміст, характер виховання, але саме воно було і залишається необхідністю для суспільства. У цьому відношенні виховання осіб з особливостями психофізичного розвитку є його своєрідним типом, своєрідним якісним станом, зумовленим особливостями дефекту, його впливом на психофізичний стан людини. Виховання осіб з особливостями психофізичного розвитку перебуває у такому самому співвідношенні з вихованням взагалі, як особливе з загальним. Це оз-

начає, що, визначаючи сутність спеціального виховання осіб, слід виходити із загальних положень про виховання індивідуума як соціальної категорії.

Мета роботи полягала в аналізі та узагальненні ідей та принципів, розроблених Виготським Л.С. для роботи з розумово відсталими дітьми.

Методи дослідження: аналіз літератури.

Результати досліджень та їх обговорення. Важливим критерієм всебічного розвитку особистості є її соціалізація й реалізація як індивіда у сучасному суспільстві. Саме Лев Семенович Виготський увів у психологію категорію діяльності й започаткував дослідження, внаслідок яких сформульовано принцип єдності свідомості й діяльності, що став основою діяльного підходу у психології, розробив загальнопсихологічну теорію діяльності, вчення про поетапне формування розумових дій тощо. "Трактування Л. Виготським опосередкованої структури людських психічних процесів та психічного як людської діяльності послужило наріжним каменем, основою його науково-психологічної теорії — теорії суспільно-історичного ("культурного" — на противагу "натуральному", природному) розвитку психіки людини" [2].

Основною ідеєю творчості Льва Семеновича Виготського є положення про суспільно-історичну природу людської психіки, людської свідомості. Він розробив учення про вищі психічні функції як специфічно людські форми психіки, тобто суто людські психологічні утворення вищого рівня організації.

Значною заслугою вченого перед педагогікою та психологією є введення понять "зона актуального" (те, що учень виконує самостійно) та "зона найближчого розвитку" (те, що перебуває у стадії дозрівання: визначається можливостями учнів у співпраці з дорослими). На його думку, навчання має йти попереду розвитку дитини, вести його за собою. Саме зона найближчого, а не зона актуального розвитку має найбільше значення для прогнозування рівня динаміки й ефективності фізичного, психічного та інтелектуального розвитку, можливостей дітей. У зв'язку з цим Лев Семенович Виготський розглядає поняття "сензитивного періоду" як найбільш плідного для розвитку певних психічних функцій в онтогенезі [4].

Актуальними у наш час залишаються погляди вченого й на проблему віку, вікової періодизації онтогенетичного розвитку, розуміння новоутворень у психіці, соціальної ситуації розвитку, стабільних та критичних періодів тощо.

Особливу увагу він звертає на своєрідність дефективної дитини, структуру та його компенсацію, на роль вищих психічних функцій і свідомості у розвитку. Учений не обмежується лише теорією, а й дає відповідні педагогічні рекомендації практичного спрямування.

Посилаючись на Р. Гітлера, Лев Семенович Виготський зазначає, що дитина, розвиток якої ускладнено дефектом, не є менш розвиненою, ніж її нормальні однолітки, а є інакше розвиненою. На його думку, саме таке уявлення про аномальну дитину має бути осно-

вою теоретичного та практичного підходу до неї.

Органічний дефект у дитини з порушеннями психофізичного розвитку він розглядає як мінус, негативну основу, але те, що органічна вада створює стимул для компенсаторних процесів, є плюсом, позитивною передумовою розвитку. Позитивна своєрідність дефективної дитини створюється передусім не тим, що у неї випадають ті чи інші функції, які спостерігаються у нормальної дитини, а тим, що випадіння функцій зумовлює нові утворення, які у своїй єдності є реакцією особистості на дефект, компенсацією у процесі розвитку. І тому дитина з порушеннями психофізичного розвитку — не обов'язково дефективна дитина. Від результату соціальної компенсації, тобто кінцевого формування її особистості залежить ступінь її дефективності і нормальності [4].

Лев Семенович Виготський вважав, що дитина з дефектом може досягти того самого, що й нормальна, але іншими засобами. А педагогові важливо знати своєрідність шляху, яким він має повести дитину [3].

Стверджуючи про можливість розвитку психічного і фізичного компонентів особистості з порушенням психофізичного розвитку, Лев Семенович Виготський розглядає компенсацію як один з принципів, що визначає своєрідність і основні закономірності цього розвитку. В аномальній дитини процеси компенсації вкрай важливо спрямовувати не на пряме виправлення дефекту, що частіше неможливо, а на подолання труднощів, створених дефектом. Тобто у двокomпонентний процес "дефект — компенсація" вноситься проміжний компонент "дефект — відчуття малочінності — компенсація" [4].

Проте розумово відсталі діти, на відміну від інших категорій аномальних дітей, надто не критично ставляться до себе, щоб усвідомити особисту неповноцінність та зробити адекватний висновок щодо подолання своєї відсталості. У розумово відсталих немає відчуття малочінності, яке лежить в основі компенсаторних процесів. Джерелом компенсації у дітей з вадами психофізичного розвитку є безпосередньо ті об'єктивні труднощі, що виникають у процесі розвитку. І тому для ви-

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

ховання розумово відсталого важливо знати не саму по собі ваду, а реакцію дитини на труднощі, з якими вона зустрічається, які впливають з її недостатності. Труднощі дитина намагається обійти або подолати за допомогою новоутворень. У процесах заміщення вона використовує допоміжні засоби, якими намагається стимулювати саму себе [5].

Недорозвинення елементарних функцій учений розглядає як прямий наслідок дефекту, а недорозвинення вищих психічних функцій — як додаткове, вторинне явище, що надбудується над первинними особливостями. Нижчі, елементарні процеси, найменш виховувані, найменш залежні від зовнішніх впливів, від соціального розвитку, як первинні симптоми настільки пов'язані з дефектом, що подолати їх неможливо доти, доки не буде його усунуто. Вищі ж психічні функції — це та сфера, що має найбільше значення для вирівнювання та згладжування наслідків дефекту й надає найбільші можливості для виховного впливу. Розвиток нижчих психічних функцій досягається тільки за рахунок розвитку вищих психічних функцій, тоді як розвиток вищих психічних функцій можливий лише на шляху їх культурного розвитку. Саме культурний вплив, за Л.С. Виготським, є тією головною сферою, завдяки якій можлива компенсація недостатності аномальної дитини: де неможливий органічний розвиток, там безмежно відкрито шлях для культурного розвитку.

Культурний розвиток, вважає видатний психолог, охоплює процеси формування вищих інтелектуальних функцій (мислення, у поняттях, розумне мовлення, логічна пам'ять, довільна увага тощо) та розвиток вищих характерологічних утворень [4].

Отже, вищі психічні функції розвиваються через інтеріоризацію. Вища форма поведінки має два етапи розвитку — спочатку як колективна форма поведінки, як функція інтерпсихічна, потім як функція інтрапсихічна, як спосіб індивідуальної поведінки. Розвиток вищих психічних функцій Л.С. Виготський розглядав і як оволодіння своєю поведінкою. Загалом же вищі психічні функції характеризуються усвідомленістю, осмисленістю, довільністю. Усвідомити — це певною мірою оволодіти.

Виготський Л.С. вважав виховання та навчання розумово відсталих досить складним процесом. Пояснюється це тим, що у цієї категорії дітей пошкоджені центральний апарат та їхній компенсаційний фонд і можливості розвитку дуже обмежені. Спосіб розвитку дитини з інтелектуальною недостатністю, зважаючи на її особливості, суттєво відрізняється від розвитку нормальної, тому й техніка її навчання завжди матиме значну своєрідність. Але межі своєрідності таки мають місце та визначаються єдністю соціальної мети та завдань масової школи та спеціального навчального закладу для осіб з психофізичними вадами розвитку, адже діти з дефектом не є "особливою породою людей" за всієї своєрідності їхнього розвитку. Вони мають наближатися до нормального соціального типу [6].

Для повноцінного виховання розумово відсталі дитини, тобто для якнайбільшого наближення до здоров'я нормальної, акцент у роботі слід робити на якісній зміні власне самого змісту освітньо-виховної роботи.

Істотно важливим є зауваження Виготського про те, що для розвитку у розумово відсталіх вищих психічних функцій треба створити щось на зразок шрифту Брайля (рель-

CONTRIBUTION OF LEV SEMIONOVICH VYGOTSKY TO THE PROCESS OF CORRECTION AND DEVELOPMENT OF THE CHILDREN WITH INTELLECTUAL INCOMPETENCE

Zubritska A.A.

*Kyiv State M. Drahomanov Teachers Training University, Kiev,
Institute for Correction Pedagogics and Logopaedics, Kiev*

Analysis of literary data allows to show an actuality of ideas and principles, developed by L.S. Vygotsky, for the work with mentally retarded children. Significance of the scientific achievements of the scientist as one of the main means for the correction of psycho-physiological development of the pupils with intellectual underdevelopment has been revealed.

єфно-крапковий шрифт для написання і читання сліпими, розроблений французом Луїсом Брайлем; в основі шрифту лежить комбінація шести крапок) або дактилології (своєрідна форма мовлення, що базується на використанні пальців рук; кожній букві відповідає певне положення пальців руки), тобто систему обхідних шляхів культурного розвитку там, де прями шляхи неможливі через дефект [5].

Дуже важливою для нас є думка Л.С. Виготського про те, що розвиток у розумово відсталій дитині вищих форм поведінки здійснюється під натиском потреби: якщо у дитини немає потреби подумати — вона ніколи не подумає. Важливо, щоб спеціально створені педагогом труднощі змушували дитину виправити свою поведінку, подумати, перш ніж діяти, визнати її. До необхідного шляху розвитку розумово відсталої дитини приводить і афект, який спонукає до подолання труднощів [6].

Особливу роль у розвитку розумово відсталих учених

відводить колективу відсталих і нормальних дітей різних інтелектуальних рівнів у певних пропорціях.

У працях Льва Семеновича Виготського ми знаходимо розуміння проблеми корекційно-розвивального впливу на дитину з порушеннями інтелектуального розвитку у процесі її навчання та підходів до її розв'язання; розуміння сутності свідомого, усвідомленого, осмисленого у свідомості, місця діяльності та практичного інтелекту у розвитку даної категорії дітей; розуміння спеціальної мети й завдань спеціальних навчальних закладів для дітей з вадами психофізичного розвитку, корекційних можливостей та особливостей методики, змісту, форм навчання й виховання розумово відсталих.

Виготський Л.С. гаряче обстоював необхідність соціального спеціального виховання аномальних дітей та вказував на те, що спеціальне виховання їх вимагає спеціальної педагогічної техніки, особливих прийомів і методів. Він підкреслював, що не можна забувати і то-

го, що треба виховувати не сліпого, а передусім дитину. Виховувати ж сліпого і глухого означає виховувати сліпоту і глухоту, та педагогіку дитячої дефективності перетворювати на дефективну педагогіку. У цих найглибшого змісту думках Л.С. Виготського полягає концепція спеціального організованого виховання дітей з порушенням психофізичного розвитку. Педагог або вихователь повинен бачити у своєму вихованці передусім особистість. Особистість вихованця повинна стати своєрідним геометричним місцем точок спеціально організованого виховання і навчання.

Великий гуманіст Л.С. Виготський найвищий прояв гуманізму вбачав не у тому, щоб вихователь або педагог виявляли полегкість і поступлення, орієнтуючись у своїй роботі на дефект, а навпаки, у тому, щоб вони створювали у розумних межах труднощі для дітей у процесі їх виховання і навчання, вчили переборювати ці труднощі і тим самим розвивали особистість, її здорові сили [1].

В умовах спеціально організованого навчання спеціально організоване виховання й навчання учнів з вадами психофізичного розвитку розглядається як важливий засіб корекції, розвитку і формування особистості розумово відсталих учнів, підготовки їх до суспільної діяльності після закінчення школи [5].

Таким чином, ідеї Л.С. Виготського про шляхи розвитку спеціального виховання і навчання дітей з особливими потребами дістали подальший розвиток у теорії і практиці вітчизняної та зарубіжної дефектології.

Висновки

Немає сенсу гадати, яких висот досяг би Виготський, якби не помер у розквіті свого таланту. Він і так зробив багато для

розвитку гуманітарних знань у Росії і за її межами, він збагатив не лише психологію та педагогіку, а й вніс свої прогресивні ідеї в усі науки з вивчення людини — лінгвістику, психіатрію, мистецтвознавство, етнографію, соціологію тощо.

Окрім усього вищезазначеного, 1926 року Виготським було організовано лабораторію з психології аномального дитинства при Медико-педагогічній станції (у Москві, на Погодинській вул., будинок 8). За три роки свого існування співробітники цієї лабораторії накопичили цінний дослідницький матеріал і виконали важливу педагогічну роботу. Близько року Лев Семенович був директором усієї станції, а потім став її науковим консультантом.

У 1929 році на базі названої вище лабораторії створюється Експериментальний дефектологічний інститут Наркомосу (ЕДІ). Директором інституту був призначений І.І. Данюшевський. З моменту створення ЕДІ і до останніх днів свого життя Виготський Л.С. був його науковим керівником і консультантом.

У 1928-1932 роках Виготський разом з колегами Лурієм і Леонтьєвим брав участь в експериментальних дослідженнях в Академії комуністичної освіти. Виготський очолював психологічну лабораторію, а Лурія — увесь факультет. 1930 року у Харкові було засновано Українську психоневрологічну академію, куди були запрошені Леонтьєв та Лурія. Виготський часто відвідував їх, але Москви не покинув, бо у цей час почали налагоджуватися його відносини з Ленінградським університетом.

Геніальність ідей Виготського не зникла з його смертю, а його діяльність завжди слугуватиме прикладом для послідовників. Хоч так сталося не одразу: у 1936 році його праці, присвячені дитячій душі, потрапили до списку заборонених. Минули десятиліття, поки Виготського визнали новатором, а його ідеї здобули світове визнання та вплив на психолого-педагогічну думку у багатьох країнах. Завдяки наполегливій праці його учнів та однодумців більшість гіпотез набула остаточної довершеності та досконалості, а написані праці були опубліковані, відкривши людству новий поворот у наукових досягненнях. Дослідження

О.Р. Лурії, Д.Б. Ельконіна, П.Я. Гальперіна, О.Н. Леонтьєва та інших, взявши за основу праці Л.С. Виготського, стали надбанням світової науки. Інакше й не могло бути. Сумно, що талант людини, самовідданість справі зазвичай оцінюються лише після смерті.

Великих зусиль у справу збереження наукової спадщини Виготського докладає його дочка Гіта Львівна, яка має на меті видати усі неопубліковані праці батька (вона, наприклад, підготувала спеціальний комплекс робіт з дефектології).

Тож, підсумовуючи, хотілося б зазначити, що людина, яка вірить у свою справу, впевнена у вірності обраного шляху, відчуває необхідність щось зробити для інших, вважає це покликанням серця, здатна побороти всі перешкоди на шляху до мети, вистоїть у найскладніших умовах, переможе хвороби, нерозуміння, заборони, постійне напівголодне існування, вона знаходитиме сили у своїх переконаннях, своїх досягненнях, відчутті корисності людству. Смерть Виготського була лише трагічним фізичним явищем, а "зернина" знань, посяїна ним, пустила міцні пагони у душах таких саме небайдужих. Він міг піти іншим шляхом, відстоювати тогочасні переконання, угодні ідеологам, без особливих зусиль вчителювати, але він так не зумів би, бо то був би вже не Виготський з його революційним світобаченням, з його високим інтелектуальним потенціалом, ентузіазмом, то був його шлях, і він пройшов його з честю.

Отже, теоретична спадщина видатного психолога Льва Семеновича Виготського і нині залишається справжнім джерелом теоретичних і практичних пошуків для дефектології як наукового, так і прикладного спрямування. Роль теоретично-наукової спадщини Льва Семеновича Виготського щодо процесів корекції та розвитку дітей з вадами психофізичного розвитку є вкрай важливою та неоціненною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Є.О. Виховання осіб з психофізичними вадами як соціальна проблема / Є.О. Бондар // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. — К.: Університет "Україна", 2004.

2. Єременко І.Г. Основи спеціальної дидактики / І.Г. Єременко. — К.: Радянська школа, 1986. — 200 с.

3. Кот М.З. Теорія і методика виховної роботи у допоміжній школі / М.З. Кот. — К., 1998.

4. Хохліна О.П. Виготський Л.С. про розвиток розумово відсталих дітей / О.П. Хохліна // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 2 (15). — С. 186-193.

5. Лифанова Т.М. Виготський Л.С. Проблеми дефектології / Т.М. Лифанова // Жизнь и творчество Л.С. Выготского: сб. — М., 1995. — С. 7-18.

6. Лубовский В.И. Психологические проблемы диагностики аномального развития детей / В.И. Лубовский. — М., 1989.

REFERENCES

1. Bondar Ye.O. In : Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy : zb. naukovykh prats [Actual Problems of Education and Upbringing of the People with Special Needs]. Kyiv : Universytet "Ukraina" ; 2004. (in Ukrainian)

2. Yeremenko I.H. Osnovy spetsialnoi dydactyky [Principles of Special Didactics]. Kyiv : Radianska Shkola, 1986. — 200 p. (in Ukrainian)

3. Kot M.Z. Teoriia i metodyka vykhovnoi roboty u dopomizhni shkoli [Theory and Methodology of the Upbringing Work at Auxiliary School]. Kyiv ; 1998. (in Ukrainian)

4. Khokhlina O.P. Pedagogika i psykhologhiia. 1997 ; 2(15) : 186-193. (in Ukrainian)

5. Lifanova T.M. In : Zhizn i tvorchestvo L.S. Vygotskogo [Life and Creative Work of L.S. Vygotskii]. Moscow ; 1995 : 7-18. (in Russian)

6. Lubovskii V.I. Psikhologicheskie problemy diagnostiki anomal'nogo razvitiia detei [Psychological Problems in Diagnostics of Anomalous Children's Development]. Moscow ; 1989. (in Russian)

Надійшла до редакції 21.10.2013.